

Знам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів
Кіровоградської обласної ради

Особливості розвитку мовлення у дітей із аутизмом

Підготувала: Кузьменко
Олена Вікторівна,
дефектолог-логопед

В Україні проблема розвитку мовлення у дітей з синдромом раннього дитячого аутизму є надзвичайно актуальною. Її досліджували В. Тарасун, Г. Косарева, С. Конопляста, М. Рождественська, Г. Смоляр, Н. Северенчук, О. Мякушко, Г. Хворова, Г. Беленька, Д. Шульженко, Я. Крет та інші.

Відсутність взаємодії аутичних дітей з оточуючим середовищем, що виникає частіше за все з раннього дитинства, різко викривляє хід розвитку мовлення таких дітей.

Досліджуючи особливості психічного розвитку дітей з синдромом аутизму, вчені підкреслювали, що глибина порушень розвитку мовлення та мислення є одним з основних діагностичних та прогностичних критеріїв РДА (В. Башина, М. Ліблінг, К. Лебединська, О. Нікольська, Є. Баєнська, та ін.).

У багатьох дітей з РДА наявні тяжкі порушення мовлення (ТПМ), зокрема, порушення звуковимови, дизартричні розлади, порушення темпу і ритмічної організації мовлення, загальний недорозвиток мовленнєвої системи (ЗНМ).

Широко застосовують методики візуалізації мови – жестами та символами. Попри страх батьків, що застосування таких методик альтернативного спілкування стане на перешкоді розвитку мови, наукові дослідження довели, що це не так, а радше навпаки: застосування цих методик прискорює розвиток мови. Ми маємо також усвідомлювати, що частина дітей з аутизмом ніколи не буде мати повноцінної мови і для них методики альтернативного спілкування є чи не єдиним шансом на встановлення певної змістовної комунікації. Зрозуміло, що прогноз стосовно розвитку мови є дуже індивідуальним, він залежить як від форми аутизму, так і від ступеня супутньої розумової неповносправності.

Існують різні варіанти застосування цих методик. Один з найпростіших – PECS (picture exchange communication system – система спілкування з допомогою обміну картинок) – полягає у тому, що попередньо роблять фотографії або малюнки найнеобхідніших/найулюбленіших предметів побуту дитини (для прикладу, її кубиків, банана, горнятка з питтям і т.п.), а тоді у відповідний момент дитині пропонують вибрати картку й одразу ж дають те, що вона вибрала. У такий спосіб дитину заохочують до вибору й подання дорослим картинок-зображень того, що дитина бажає, це супроводжується також вербальним називанням предмета. З часом кількість картинок може збільшуватися, та в міру того, як розвиватиметься мова, від використання картинок поступово переходять до вербальних взаємодій. На подібній основі розроблена система простих жестів для дітей з РСА – система Макатон – та цілі системи альтернативного спілкування за допомогою символів-картинок (Бліса, Макатон, Ребус), які дитина постійно може мати при собі у формі книжки, існують також комп'ютеризовані версії цих систем, які поєднані із сучасними комп'ютерними технологіями (Boardmaker, Picture communication system).

Ці методики альтернативного спілкування важливо поєднувати з озвученням слів/фраз і по змозі більше переходити на вербальну мову, зменшуючи частку візуальної, тобто переходити у більш «класичне» мовне середовище. Проте не для всіх дітей це буде можливим з огляду на наявні труднощі обробки аудіальної інформації та можливе ураження центрів мови. Для частини дітей такий перехід буде неможливим і їхня здатність спілкуватися з оточенням усе життя може залежати від можливості застосування альтернативних візуальних систем спілкування.

Що стосується дітей з більш розвиненою мовою, з високофункціональним аутизмом, то для них потрібні «класичні» логопедичні заняття, але фокус має концентруватися не лише на вимові, а й на спілкуванні загалом, на розвиткові соціальних та метакомунікативних (уміння спілкуватися) навичок, на невербальному спілкуванні тощо.

Як допоміжні методи в розвитку мовлення та спілкування використовують також музикотерапію (емоційна експресія, почерговість, уважність один до одного, синхронізація в оркестрі, робота з голосом і т.д.) та танцювально-рухову терапію (розвиток невербального спілкування та самоекспресії, невербальні діалоги, гра, соціальні стосунки та ін.). Обидва

цих методи можуть бути дуже цінними для деяких дітей з РСА, оскільки вони не лише ведуть до відкриття радості стосунків, синхронної взаємодії з іншими, але й сприяють самоекспресії, «гармонізації», розвитку творчості та навичок соціальної взаємодії. У роботі з деякими дітьми ці методи дають дивовижні результати, й діти, зовсім неконтактні в інших формах спілкування починають з радістю взаємодіяти з іншою особою, висловлювати себе за посередництва танцю чи музики.

Водночас з роботою над розвитком експресивної мови, важливою є праця логопедів та педагогів разом з батьками, яка спрямована на те, щоб допомогти дитині розуміти мову та розуміти світ загалом. Окрім класичних методик спеціальної педагогіки, дітям з РСА треба забезпечити максимально впорядковане, структуроване середовище життя – але постійно інтегруючи невеликі зміни, бо важливо не тільки зробити світ для дитини передбачуваним і зрозумілим, важливо також допомагати дитині толерувати мінливість цього світу. Знову ж таки з огляду на те, що в дітей з РСА часто домінує моноканальний візуальний спосіб сприйняття інформації, для подання їм інструкцій часто використовують візуальні, символічні системи. Так, для прикладу, класичним є використання візуальних систем подання розпорядку дня, де за допомогою фотографій чи картинок передано, що за чим дитина буде робити. Так само дитині можуть давати вказівки за допомогою карток, на яких намальоване завдання і т.п. Згадаймо, світ для дитини з РСА є непередбачуваним, мінливим, незрозумілим і це може викликати тривогу та бажання ізолюватися у власну маленьку «нішу», тому педагогічні втручання, спрямовані на забезпечення структурованості, передбачуваності та зрозумілості «світу», ведуть до зменшення тривоги, стереотипної поведінки, ізоляції та відповідно відкривають дитину до більшого пізнання світу.

Діти з аутизмом і глибокими порушеннями розвитку невизначеної природи навчаються краще, коли одночасно отримують візуальну і словесну інформацію.

Щодо роботи із специфічними для дітей з РСА мовленнєвими проблемами, як от ехолалії, то підхід до таких дітей базується на розумінні функції ехолалічного спілкування та відповідно на пошукові адекватніших альтернатив ехолалії.

Корекційні вправи для роботи з аутистичними дітьми

Програма Э. Шоплер, М. Ланзінд, Л. Ватерс, Підтримка аутичних дітей і тих, що відстають у розвитку Збірник вправ для фахівців і батьків за програмою TEACSS; «Відкриті двері» - Мінськ, 1997.

Програма поділена на 9 розділів, які охоплюють найважливіші сфери розвитку.

Мета програми: формування й розвиток у дітей з порушеннями розвитку (у т.ч. і для дітей, що страждають аутизмом) навичок і вмінь з наступних сфер:

Імітація

Сприйняття

Крупна моторика

Дрібна моторика

Координація рук і очей

Пізнавальна діяльність

Мовлення

Самообслуговування

Соціальні відносини.

Методичні рекомендації

1. Хваліть дитину за співробітництво й увагу, навіть якщо повністю виконати завдання їй не вдалося.
2. Як підказка може бути використана демонстрація (показ жестами).
3. Стежте, щоб на робочому місці не було безладдя й шуму (відстеження факторів, що заважають).

4. Пам'ятайте про те, що дітям із синдромом дитячого аутизму властива емоційна лабільність, нестійкість. Неадекватне поведіння може означати перевтому або замішання, у зв'язку із чим, варто бути гнучкими, уміти полегшити завдання.

Функціональні сфери:

1. Імітація

1. Наслідувати ходу тварин
2. Наслідувати різні положення тіла
3. Послідовно наслідувати декільком простим діям
4. Імітувати силу звуку й зміни темпу

2. Сприйняття

Тут включені вправи, у яких, у першу чергу, звертається увага на аудіовізуальне сприйняття, і які добре зарекомендували себе в роботі з дітьми різних рівнів розвитку.

1. Гра в доміно
2. Послідовно розкласти фігури
3. Читати окремі слова

3. Велика моторика

Мета даного розділу:

- Досягти більш свідомого сприйняття власного тіла й відношення до оточення;
- Розвиток довільного контролю й регуляції за власними рухами й поведінням у цілому;
- Створити моторні передумови для розвитку навичок з інших функціональних сфера.

Нижче наведені вправи з розвитку крупної моторики спрямовані в першу чергу на подолання порушення тону, поганий контроль за рівновагою тіла, швидкістю й силою переміщень; загальну незручність, труднощі організації рухів.

1. Кинути м'яч через спину
2. Кинути м'яч так, щоб він високо підстрибнув
3. Слонова хода
4. Біг з картоплиною
5. Балансування на балці
6. Біг зі складними перешкодами
7. Ударити биткою по предмету, підвішеному на рівні плечей
8. Пробігти, зображуючи тачку
9. Тягти важкий предмет
10. Перетягання каната
11. Стрибки «Петрушки»
12. Стрибки з качалкою
13. Гра в «Класики»

4. Дрібна моторика

Розвитку дрібної моторики сприяють, насамперед, вправи, що спонукають до цілеспрямованого використання рук і пальців. Оскільки різні функціональні зони перебувають у взаємодії, те й вправи цієї глави ставлять вимоги до інших функцій: до готовності імітувати, сприймати, володіти тілом, а особливо до координації руки й ока.

Представлені тут вправи відповідають наступним цілям:

- контроль і регуляція за рухами рук і пальців.
- самостійне захоплення (хапання рукою);
- цілеспрямоване оперування предметами;
- координоване використання рук.

1. Загвинтити гайку на болт
2. Вирізати серветку
3. Розвісити білизну на мотузці
4. Закріпити кнопки на корковій дошці

5. Координація руки й ока

Більшість вправ з розвитку дрібної моторики націлені на те, щоб навчити дитину маніпулювати й правильно поводитись із предметами. Координація очей і рук означає, що ці навички активно взаємодіють із функцією сприйняття. Т. ч. вправи на сприйняття, тонку моторику й координацію рук і очей перебувають у тісному взаємозв'язку.

Вправи, представлені тут, відносяться, в основному до двох видів діяльності: малюванню й оперуванню предметами. Перші готують дитину до навчання письму; другі особливо важливі для придбання робочих навичок.

1. Відрізати відзначені смужки паперу
2. Вирізати прості малюнки без допомоги
3. Нагвинтити 3 гайки на болти однакового розміру
4. Нагвинтити 3 гайки різного розміру на відповідні болти
5. Шнурівка
6. Обводити за пунктирною лінією великі букви
7. З'єднати крапки в кола й чотирикутники
8. З'єднати крапки в діагональні лінії й хрести
9. Намалювати прості геометричні фігури (за допомогою шаблона й без нього)
10. Домалювати прості геометричні фігури до предметів
11. Писати різні слова
12. Домалювати відсутні деталі
13. Розташувати на корковій дошці 12 кнопок за зразком
14. Писати цифри
15. Провести лінію по лабіринті
16. Малювати просту фігуру людини без допомоги
17. Малювати предмети однакової категорії

6. Пізнавальна діяльність

В одному розділі зібрані вправи з розвитку розуміння мови й пізнавальних процесів (тому що обидві ці функції дітей з аутизмом розвинені нерівномірно).

Приклади вправ цього розділу відібрані виходячи із принципу універсальності, можливості застосувати їх для розвитку когнітивних функцій у різних дітей.

1. Знайти предмет, відмінний від інших

2. Усвідомити плин доби
3. Скласти фігуру людини
4. Сортувати продукти харчування за їхніми властивостями
5. Упорядкувати картинки
6. Реагувати на питання
7. Орієнтація на аркуші паперу

7. Мовлення

Цей розділ містить ряд вправ, які використовуються при стимулюванні експресивних мовних можливостей аутичних дітей.

До навчальних цілей відноситься розвиток наступних навичок:

- вимовляти прості звуки;
- говорити односкладові пропозиції
- задавати питання;
- описувати дії;
- робити повідомлення;
- уміти вести бесіду.

Кожна окрема навичка відбиралася так, щоб вона відповідала комунікативним потребам дитини.

Назвати 3 прості геометричні фігури (коло, трикутник, квадрат)

Назвати призначення предметів домашнього побуту

Відповідати односкладовими пропозиціями на прості питання щодо часу доби

1. Порахувати без допомоги до 5...
2. Назвати кольори
3. Розповісти з невеликою допомогою про недавно пережиту подію
4. Описати без допомоги 4-5 деталей картинки
5. Правильно використати слова «учора», «сьогодні», «завтра»
6. Перелічити дні тижня

8. Самообслуговування

Цей блок містить вправи, які допоможуть аутичним дітям придбати навички, за допомогою яких вони будуть менш залежні від допомоги інших осіб. Найважливішими сферами, у яких повинна бути досягнута самостійність є:

- прийом їжі;
- користування туалетом;
- догляд за тілом;
- вдягання й роздягання.

Відпрацьовування навичок з названих функцій щодо догляду за собою повинна бути включена в щоденне тренування вдома й у школі.

Вправи розроблені з урахуванням специфічних особливостей аутичних дітей. Крім того, надані для використання конкретні види допомоги, підказок і т.п., що допомагають дитині раніше засвоєні навички переносити з однієї ситуації в іншу.

1. Швидке вдягання
2. Самостійне готування закуски
3. Користування краном і душем

9. Соціальні відносини

Придбання соціальних навичок передбачає засвоєння позитивних або просоціальних зразків поведінки й зниження специфічних аутистичних проявів і інших проблем поведінки. За допомогою цих вправ досягається розвиток нових навичок і подань, які сприяють подальшій соціалізації дитини

1. Виконувати роботу з будинку
2. Удосконалювання гри на уяву
3. «Що мені потрібно?»
4. Самостійно малювати
5. Самостійно малювати, дотримуючись письмових вказівок
6. Відрізняти свої речі від речей інших членів родини
7. Відповідати на телефонний дзвінок
8. Самостійно додержуватися письмових вказівок